

Spaargedrag zelfstandigen kan worden gestimuleerd via keuzearchitectuur

In het pensioenakkoord is afgesproken dat zelfstandigen toegang krijgen tot de sectorpensioenfondsen. De sectoren mogen zelf bepalen hoe zij dit vormgeven. Met welke regeling kunnen zij zelfstandigen het beste stimuleren om genoeg te sparen voor hun tweedepijlerpensioen?

IN HET KORT

- De manier waarop zelfstandigen aan tweedepijlerpensioenen kunnen deelnemen moet per sector worden bepaald.
- Een opt-out-regeling waarbij het spaarpercentage over de tijd omhoog gaat lijkt de meest veelbelovende optie.

JONA LINDE
Universitair docent
aan de Universiteit
Maastricht

En op de vijf zelfstandigen zonder personeel heeft, naar eigen zeggen, geen pensioenvoorziening getroffen (CBS, 2019). In de onderhandelingen voor het pensioenakkoord zijn er daarom ook afspraken gemaakt over het pensioen van zelfstandigen in de tweede pijler. Het meest concrete resultaat van het pensioenakkoord dat voor zelfstandigen van belang is, is het openstellen van de sectorpensioenfondsen voor alle zelfstandigen. Nu is het alleen in sommige gevallen mogelijk om bij de overstap van loondienst naar zelfstandigheid de deelname aan het pensioenfonds voort te zetten.

Door een aantal herverdelingsvormen te laten vervallen, in het bijzonder het loslaten van de doorsneepremie, wordt het nieuwe pensioencontract bovendien persoonlijker en transparanter. Het loslaten van de doorsneesystematiek verkleint de averse-selectieproblemen die ontstaan doordat deelname aan dit systeem het meest aantrekkelijk is voor oudere deelnemers (Van der Lecq en Oerlemans, 2009). Daarnaast wordt het eenvoudiger voor de deelnemer om te zien hoe zijn of haar bijdrages tot pensioenopbouw leiden.

Vormen van deelnemen

Hoewel werknemers verplicht aan een sectorpensioenfonds bijdragen, is in het pensioenakkoord alleen afgesproken dat zelfstandigen *toegang* krijgen tot sectorpensioenfondsen. Per sector wordt er, in overleg met vertegenwoordigers van zelfstandigen, afgesproken hoe die toegang eruit ziet. Verplichtstelling zal alleen bij voldoende draagvlak onder zzp'ers mogelijk zijn.

Ervaringen met buitenlandse pensioenstelsels tonen aan dat een goede keuzearchitectuur even belangrijk kan zijn voor spaargedrag als de aantrekkelijkheid van spaarregelingen. Verplicht sparen is daarbij een van de opties. Andere opties zijn een opt-in, waarbij de zelfstandige zelf de keuze moet maken om deel te nemen, of een opt-out, waarbij de zelfstandige deelneemt tenzij zij of hij expliciet aangeeft dat niet te willen.

Opt-in

Opt-in lijkt het meeste op het huidige systeem. Bij veel sectorpensioenfondsen kunnen deelnemers die zelfstandige worden al blijven deelnemen aan het sectorfonds, als ze daar expliciet voor kiezen. Verder worden zelfstandigen geacht pensioen op te bouwen in de derde pijler, of door middel van reserveringen binnen hun bedrijf. Onderzoek in het buitenland laat echter zien dat ook wanneer een spaarregeling volledig individueel en financieel zeer aantrekkelijk is, er veel mensen niet vrijwillig deelnemen en/of te weinig pensioen opbouwen (Hanna en Chen, 2016).

Gedragseconomen verklaren de geringe populariteit van (pensioen)sparen door de zogenaamde *present-bias*. Mensen kennen een onevenredig gewicht toe aan het heden, en onderschatten de kracht van rente-op-rente (O'Donoghue en Rabin, 1999; Goda et al., 2015). Daarbovenop komt de neiging om moeilijke beslissingen, zoals je pensioen regelen, uit te stellen (O'Donoghue en Rabin, 2001).

Verplicht

De hierboven besproken gedragseconomische verklaringen kunnen als argument worden aangegrepen om pensioen-sparen verplicht te stellen. Zeker als blijkt dat zelfstandigen onder een opt-in-stelsel nog steeds weinig sparen. Er zijn echter ook goede redenen waarom zelfstandigen soms weinig willen sparen. Zo kunnen hun inkomens meer variëren, of hebben ze wellicht nog een laag inkomen wanneer hun bedrijf in de opbouwfase zit. Nu vrijwillig deelnemen aan collectieve pensioenregelingen aantrekkelijker wordt – door de beperking van de solidariteit en de daarmee gepaard gaande averse-selectieproblemen – blijven er vooral paternalistische argumenten over om deelname aan collectieve pensioenregelingen te verplichten.

Verplicht deelnemen is al mogelijk en gebeurt reeds in de schilderssector. Daarbij treedt het probleem op dat

bepaald moet worden *welk bedrag* zelfstandigen gaan sparen. Bij het pensioenfonds BPF van de schilderssector dragen zelfstandige schilders bij op basis van hun pensioenkeuzeloon. Dit keuzeloon kan de schilder zelf kiezen tussen de 20.926 en 51.639 euro, waardoor slechts een relatief lage bijdrage echt verplicht is. Bovendien is het laagste pensioenkeuzeloon de standaardoptie, zodat dit systeem ook gezien kan worden als een verplichte basis met een opt-in-uitbreiding.

Opt-out

Een alternatieve manier om sparen zonder verplichtstelling te bevorderen is een opt-out-systeem. Daarbij neemt een zelfstandige automatisch deel aan een pensioenspaarregeling, tenzij zij/hij daar expliciet van afziet. Een opt-out-pensioen voor zelfstandigen bestaat nog niet, maar is een veelvuldig voorgestelde optie (Brüggen en Knoef, 2017).

In het buitenland is er wel ervaring aanwezig met opt-out-systemen, maar alleen voor werknemers. Nieuw-Zeeland, Italië en het Verenigd Koninkrijk hebben alle drie hun pensioenstelsel recent omgezet van een opt-in- naar een opt-out-stelsel, met een flinke toename van het pensioensparen als gevolg (Collard, 2012; Rinaldi, 2011; Allen et al., 2018).

Een opt-out-systeem voor zelfstandigen bestaat nog nergens. De meest voor de hand liggende reden daarvoor is een praktische: werknemers hebben een werkgever die weet hoeveel zij verdienen en die automatisch een deel van hun loon kan inhouden. Bij zelfstandigen zal iemand moeten bepalen hoeveel zij verdienen, als het pensioenspaarbedrag daarvan afhangt, en het geld moeten innen.

Bij het invoeren van een opt-out-pensioen zal men daarnaast de aard van de opt-out moeten bepalen. Zo heeft het Nibud voorgesteld dat zelfstandigen alleen van deelname mogen afzien wanneer ze aantonen dat ze op een andere manier voldoende pensioen op kunnen bouwen (Van der Schors en Groen, 2018). De meeste bestaande opt-out-stelsels kennen een veel laagdrempeliger systeem, waarbij afzien van deelname zonder enige aanleiding mogelijk is.

Opt-out met escalatie

Gedragseconomie geeft echter meer handvatten om het sparen te stimuleren dan alleen opt-outs. Benartzi en Thaler (2013) beargumenteren dat een opt-out-stelsel leidt tot meer spaarders, maar niet per se tot meer besparingen. Het standaardspaarbedrag is namelijk vaak redelijk laag, omdat mensen anders toch afzien van deelname. De oplossing hiervoor is een escalierend spaarplan waarbij het spaarpercentage over de tijd omhoog gaat. Met hun plan *Save More Tomorrow* hebben deze auteurs laten zien dat escalatie inderdaad tot flink extra sparen leidt (Thaler en Benartzi, 2004).

Bij alle opt-out-stelsels, met of zonder escalatie, zal er informatie moeten worden ingewonnen over het inkomen van een zelfstandige en zal ook het geld moeten worden geïnd. Een eenvoudige optie is om alleen een laag basis-spaarbedrag als standaardoptie vast te stellen, zoals nu het geval is bij schilders – het is dan minder noodzakelijk om het inkomen van de zelfstandige vast te stellen.

Een ambitieuzer opt-out-stelsel zal waarschijnlijk moeten aansluiten bij de belastingaangifte. Het voordeel daarvan is dat iedere zelfstandige aangifte moet doen, en dus ook de pensioenspaarkeuze niet meer kan ontlopen. Het spaarbedrag wordt daardoor wellicht een meer weloverwogen keuze dan bij een standaard-opt-out. In de aangifte kan een pensioenspaarmodule worden ingevoegd – met daarin een standaardoptie met escalatie, zoals voorgesteld door Thaler en Benartzi. Een dergelijk systeem is niet op sectorniveau te realiseren, en zal daarom coördinatie tussen overheid en sociale partners vergen.

Conclusie

Het pensioenakkoord breidt de mogelijkheden uit voor zelfstandigen om te sparen in de tweede pijler, en maakt deze spaarvorm bovendien aantrekkelijker. Internationale ervaring en gedragseconomisch onderzoek laten echter zien dat het maar zeer de vraag is of zelfstandigen daardoor ook beduidend meer gaan sparen. Minstens zo belangrijk als de formele regels is de keuzearchitectuur, de manier waarop de spaarkeuze wordt voorgelegd. Een opt-out-stelsel waarbij het spaarpercentage over de tijd stijgt zal het sparen waarschijnlijk het meeste stimuleren, zonder dat verplichtstelling noodzakelijk is.

Literatuur

- Allen, L., M. Hodges, N. Kreitmair et al. (2018) *Automatic enrolment evaluation report 2018*. Rapport te vinden op www.gov.uk.
- Benartzi, S. en R.H. Thaler (2013) *Behavioral economics and the retirement savings crisis*. *Science*, 339(6124), 1152–1153.
- Brüggen, L. en M. Knoef (2017) *Pensioen: de beperkte aandacht voor sparen voor later*. In R. Dur (red.), *Gedragseconomie en beleid: Preadviezen 2017*. Koninklijke Vereniging voor de Staathuishoudkunde, 31–36.
- CBS (2019) *4 op 10 zzp'ers geen voorziening arbeidsongeschiktheid*. CBS Bericht, 4 april.
- Goda, G.S., M.R. Levy, C.F. Manchester et al. (2015) *The role of time preferences and exponential-growth bias in retirement savings*. NBER Working Paper, 21482.
- Collard, S. (2012) *Workplace pension reform: lessons from pension reform in Australia and New Zealand*. *Social Policy and Society*, 12(1), 123–134.
- Hanna, S.D. en S.C.-C. Chen (2016) *Retirement savings*. In: J.J. Xiao (red.), *Handbook of Consumer Finance Research*. Cham, CH: Springer International Publishing, 35–46.
- Lecq, F. van der, en A. Oerlemans (2009) *Zelfstandigen zonder pensioen*. NEA Paper, 24. Te vinden op www.netspar.nl.
- O'Donoghue, T. en M. Rabin (1999) *Doing it now or later*. *The American Economic Review*, 89(1), 103–124.
- O'Donoghue, T. en M. Rabin (2001) *Choice and procrastination*. *The Quarterly Journal of Economics*, 116(1), 121–160.
- Rinaldi, A. (2011) *Auto-enrolment in private, supplementary pensions in Italy*. In: *Improving Financial Education Efficiency*. Parijs: OECD Publishing, 135–148.
- Schors, A. van der, en A. Groen (2018) *Rondkomen na pensionering, nu en in de toekomst*. Nibud Rapport, 4 oktober.
- Thaler, R.H. en S. Benartzi (2004) *Save more tomorrow: using behavioral economics to increase employee saving*. *Journal of Political Economy*, 112(1), S164–S187.